

REUNAMERKINTÖJÄ HOLOKAUSTISTA JA SEN MUISTAMISESTA

ANTERO HOLMILA

*PH.D, toimii yliopistotutkijana
Jyväskylän yliopiston Historian
ja etnologian laitoksessa.*

■ Noin kahdeksan vuotta sitten (2003) eräs opettajani Exeterin yliopistossa totesi varmuudella, että holokaustissa ei ole enää mitään tutkimista, sillä aiheesta oli kaikki relevantti jo tutkittu. Kommentti hämmensi, sillä suunnittelin tuolloin holokausti -aiheisen väitöskirjan tekemistä. Vanhalle donille en alkanut väittää vastaan.

Toki jo vuonna 2003 holokaustin päälinjat olivat hyvin tiedossa, eikä senkään jälkeen mitään vakiintuneita käsityksiä murtaa ole ilmaantunut. Sen sijaan koko episodin historiallinen kuva täsmentyy jatkuvasti – erityisesti Itä-Euroopan osalta. Itäblokin hajoamisen jälkimainingeissa auenneet arkistot merkitsivät uutta vaihetta holokaustin historiankirjoituksessa, ja pitkän uudelleenarvioinnin tulokset alkavat olla nähtävillä. Historiapolitiikan käänteet ovat puolestaan oleellisesti vaikuttaneet holokaustin paikkaan eurooppalaisessa toisen maailmansodan kollektiivisessa muistissa. Kuten englantilainen historioitsija Tony Judt on kirjoittanut:

Holokausti on tänään paljon enemmän kuin vain kiistämätön fakta menneisyydestä, jota

eurooppalaiset eivät voi jättää huomioimatta – – Euroopan kuolleiden juutalaisten uudelleen löydetystä muistosta on muodostunut sekä määritelmä että vakuus maanosan uudesta humanisuudesta.¹

”Auschwitzin” muistaminen vaikuttaa suoraan siihen, miten Euroopan valtiot katsovat toisiaan, tai miten Israel ja Yhdysvallat katsovat Eurooppaa. Mutta kuinka pitkälle tällainen ”yhteisesti jaettu negatiivinen muisti” kantaa? Kuinka kestäväällä pohjalla se on? Onko järkeä, että ”eurooppalaista poliittista identiteettiä” rakennetaan holokaustin ja toisen maailmansodan kautta?

Olipa kysymys minkälaisesta ”kollektiivisesta identiteetistä” tahansa, tarvitsee se joitain perusmyyttejä, jonka päälle identiteetin kerroksia voi kasata. Saksalaisen historioitsijan Dan Dinerin mielestä sekä holokaustin seuraukset että vaikutus tulevaisuudessa ovat niin suuria, että tämä ”Euroopan historian negatiivinen huipentuma” on yksi uuden ja integroituneen Euroopan perustoista.² Perusta on tärkeä, koska holokausti muistuttaa nyky-Euroopan normatiivisen politiikan tavoitteista: holokaustin muistaminen tuo täysin uudenlaisen symbolisen ulottuvuuden puhuttaessa rasismista, antisemitismistä tai maahanmuuttovastaisuudesta. Dinerin (ja Judtin) esittämät kommentit on syytä ottaa tosissaan, mutta samalla niihin on suhtauduttava tietyllä varauksella. Missä määrin holokaustista on

1. Tony Judt (2005), *Postwar: A History of Europe since 1945*, Lontoo: William Heinemann, 803–804.

2. Dan Diner (2003) 'Restitution and Memory: The Holocaust in European Political Cultures', *New German Critique* 90, 36–44.

mielekästä puhua EU:n negatiivisena ”perustana”?

Ensinnä ajatus toimii vain *ex-post* näkökulmasta, ja se sisältää aimo annoksen historioitsijan arkkivihollista, anakronismia. EU:n juurien katsotaan ulottuvan 1950-luvun alkuun, erityisesti Euroopan hiili- ja teräsyhteisön luomiseen. Aatehistoriallisesti Länsi-Euroopan yhdentymistä ohjasi kaksi konseptia: anti-natsismi ja anti-fasismi. Sen sijaan holokaustista ei juurikaan puhuttu, koska etenkin lännessä anti-natsismin avulla kaikki syyllisyys kanavoitiin saksalaisten harteille. Kommunistit puolestaan liputtivat anti-fasismia puolesta, koska sen avulla legitimoitiin kommunistien Itä-Euroopan valloitus.³

Toisekseen vaikka holokausti palvelee uuden ”humaanisemman” Euroopan yhdentymistä, tosiasiasa empiirisen holokaustitutkimuksen positio on harvemmin jälkinationalistinen. Merkittävät historialliset tapahtumat – kuten holokausti – tulkitaan tavanomaisesti kansallisista tai alueellisista konteksteista käsin. Viimeisen parin vuoden aikana ”alueelliset” tutkimukset ovat olleet holokaustitutkimuksen keskiössä.⁴ Itä-Euroopan valtioille holokaustin tutkimus on varsinkin toisenlaista kuin ranskalaisille tai suomalaisille. Tässä suhteessa ei ole olemassa ”eurooppalaista suurta yleisöä” siinä määrin kuin ”suomalaista” tai ”romanialaista” suurta yleisöä.⁵ Kun ajatus viedään vielä askeleen verran pidemmälle, voimme kysyä missä määrin holokausti on ”uuden Euroopan” yhdentymisen ytimessä, kollektiivisena ruoskana?

Pan-eurooppalainen holokausti on ymmärrettävä poliitikkojen ja kansainvälisten toimijoiden luomuksena, joka on kaikkea muuta kuin ongelmaton. Esimerkiksi kelpaa jo nyt unohtunut episodi Itävallan historiasta. Vuonna 2000 Tukholman holokaustifoorumin jälkeen 14 Euroopan maata boikotoi Itävallan silloista oikeistolaista ÖVP:n (*Österreichs Volkspartei*) ja FPÖ:n (*Freiheitliche Partei Österreichs*) hallituskoalitiota vastaan. Vaikka nämä oikeistolaiset populistipuolueet oli valittu demokraattisesti, vielä ylemmät moraaliset arvot määrittivät äänenpainot, joilla ÖVP ja FPÖ tuomittiin.

Nämä eurooppalaisen diskurssin äänenpainot kumpusivat holokaustin muistamisen moraalisisista vaatimuksista, eivätkä useinkaan viittaneet näiden populistipuolueiden konkreettisiin ksenofobisiin ohjelmiin.

Kuten ÖVP ja FPÖ vuosituuhannen alussa, nyt jälleen ympäri Eurooppaa päätään nostavat maahanmuuttovastaiset populistipuolueet ovat asettaneet uuden haasteen ”humanisemman Euroopan” tulevaisuudelle. Sen tähden on pohdittava entistä kiivaammin, onko oikein tai järkevää, että Euroopan poliittista identiteettiä pyritään ohjaamaan yhä enenevässä määrin holokaustin kautta? Tämä pohtiminen on tärkeää, koska holokausti on saanut yhä enemmän ja enemmän (näennäis)-uskonnollisen statuksen, joka vaatii omat muistamis- ja pyhittämisrituaalinsa.

On tärkeää, että holokaustia muistetaan, mutta se, miten muistetaan vaatii jatkuvasti kriittisiä pohdintoja. Kestävän eurooppalaisen politiikan tekemisen kannalta on tuskin järkevää, että holokaustin avulla pyritään määrittämään poliittisten toimien suuntaa. Erityisen huolestuttavaa on se, että ”muistamisen vaatimus” näyttää olevan tärkeämpi kuin ”ajattelemisen vaatimus”. Tosiasiasa vaatimus siitä, että rikoksia ihmisyyttä vastaan ei saa unohtaa, jotta niin ei tapahtuisi tulevaisuudessa, on merkityksellinen vain, jos samaan pakettiin sisällytetään ajattelemisen vaatimus.⁶ Pelkällä muistamisella ei saada lisää tietoa niistä käytännöistä, rakenteista tai instituutioista, jotka ehkäisevät väkivaltaa. ■

3. Lothar Probst (2003) 'Founding Myths in Europe and the Role of the Holocaust', *New German Critique* 90, 45–58.

4. Esim. Omer Bartov (2007) *Erased: Vanishing Traces of Jewish Galicia in Present-Day Ukraine*, Princeton: Princeton University Press; Jacek Andrzej Młynarczyk (2007), *Judenmord in Zentralpolen: Der Distrikt Radom im Generalgouvernement 1939–1945*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2007; Michael Alberti (2006), *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945*, Wiesbaden: Harrasowitz.

5. Probst (2003), 55.

6. Vrt. Claude Lefort artikkelissa Probst (2003), 58.